

FIGYELŐ
SZOLGÁLAT

ISMERTETÉSEK

347.77:681.39:82.035

KUDRJAVCEVA, T.A.:

Avtorszkoje pravo na masinnuj perevod.

/Gépi fordítások szerzői jogvédelme./

Szovetszkoje Goszudarsztvo i Pravo, 1969. 6.k. 12.sz. 1969. 93-96.p.

Az USA-ban a Georgetown University-n /Georgetown Egyetem, Washington/ 1954 óta folynak kísérletek orosz nyelvű szövegek angol nyelvre fordítására computerrel. Ezzel szinte egyidőben a Szovjetunióban is kísérletek indultak az Insztitut tocsnoj mechaniki i vücsiszlitol'noj tehnikiben /Finommechanikai és Számítógéptechnikai Intézet/ angol nyelvű szövegek orosz fordítására, más tudományos intézetekben pedig francia és egyéb nyelvű szövegek orosz fordítására.

Nagyon eltérőek a vélemények abban a kérdésben, hogy a gépi fordítás alkalmas-e szépirodalmi szövegek fordítására. E vonatkozásban a szakemberek között vita folyik. Függetlenül azonban attól, hogy ez a műszaki kérdés a gyakorlatban hogyan dől el, a jogtudományi kutatás feladata, hogy e kérdés jogelméleti feltárását és megoldását a gépi kísérletekkel párhuzamosan előmozdítsa. Különösen indokolja ezt a fordítás szempontjából figyelembe jöhető szépirodalom terjedelme is.

A tudományos és műszaki mű, valamint a szépirodalmi mű fordítása a fordító szellemi alkotó munkájának eredménye, miért is ezek a szerzői jog tárgyköréhez tartoznak.

A gépi fordítással kapcsolatban szükségszerűen felmerül a kérdés, hogy lehet-e ennél egyáltalán szellemi alkotómunkáról beszélni. Ha pedig a gépi fordítás kapcsán nincs szellemi alkotó tevékenység, lehet-e akkor a gépi fordítást szellemi alkotótevékenység nélkül végezni?

A gépi fordítás alapját az algoritmus felállítása és programozása képezi. A gépi fordítás során a computer kikeresi a megfelelő szavakat, azokat olyan formában és sorrendben regisztrálja, ahogy azt a program, az algoritmusok alapján, a nyelvtani követelményeknek megfelelően előírja, majd lediktálja a fordítást. Bár a computer a kivitelezője mindezeknek a műveleteknek, valójában mégis formailag dolgozik csupán. A computer nem képes ugyanis arra, hogy az idegen nyelvű szó-

veg tartalmát elmélyülten tanulmányozza, s azt csak a szöveg formai elemei, konturjai alapján fordítja. A gépi fordítás minősége ezért attól függ, hogy milyen lelkiismeretesen dolgozták ki a fordítás műveletének algoritmusát és a programját. A programozás ezért mind a nyelvészettel, mind a matematikussal szemben magasfokú szellemi követelményeket támaszt. Megállapítható tehát, hogy

1. a fordítást végző gép munkája csupán formai, az nem képez szellemi alkotótevékenységet;

2. a gépi fordítás esetében a szellemi alkotómunka az algoritmus, valamint a program kidolgozására összpontosul; enélkül gépi fordítás létre sem jöhet.

E körülmények alapján - a cikk arra a következtetésre jut, hogy - a gépi fordítás, éppen úgy, mint az ember által közvetlenül készített fordítás, végeredményben az ember alkotótevékenységének eredménye.

A jogi értékelést illetően a szovjet irodalomban megoszlanak a vélemények, hogy a prózai mű gépi uton készített nyersfordítása szerzői jogvédelmet élvezhet-e vagy sem. A cikk szerzője az előbbi okfejtés alapján igenlően felel e kérdésre.

Felvetődik a kérdés, hogy ha a gépi nyersfordítás szerzői jogi oltalmat élvez, kit illet a nyersfordítás feletti alanyi jog, azaz ki ennek a szerzői jognak az alanya. A cikk szerzője szerint ez a kérdés nem vet fel problémát: a fordításra vonatkozó alanyi jogot a fordítási algoritmusok és programok szerzői javára kellene elismerni.

A gépi fordítással kapcsolatosan az előzőekben vázlatosan ismertett és a cikk szerint a szellemi alkotótevékenység köréhez tartozó eljárási mozzanatok mellett több más alkotótevékenység is szükséges: szótárt kell összeállítani, azt a computerbe be kell táplálni, kódot kell kidolgozni, és végül magára a computerre is szükség van. Ezek közül az eljárási mozzanatok közül a szerzők szerint azonban csak a program és a gépi fordításhoz szükséges algoritmus tartozik a szerzői jog tárgykörébe.

A cikkben felvetett érdekes és időszerű gondolatokhoz a magunk részéről az alábbi megjegyzéseket kívánjuk fűzni.

A cikkben elfoglalt jogi következtetések egy része számunkra nem látszik meggyőzőnek.

Nézetünk szerint nem meggyőző az az érvelés, hogy mivel a gépi fordítás alapját a szellemi alkotótevékenység eredményeként létrejött program és algoritmus képezi, ezért a gépi fordítás mintegy e szellemi alkotótevékenység prolongációjaként ugyancsak szerzői jogvédelemben részesülhet. Minden további nélkül egyetértünk azzal a következtetéssel, hogy az eredeti, sajátos gépi program és az algoritmus szerzői jogvédelem alá esik. Ezen a ponton azonban nézetünk szerint a szerzői jogvédelem befejeződik. Hasonlással élve: a szabadalmi oltalom alatt álló gépi berendezés segítségével előállított gyártmányok nem élveznek már szabadalmi oltalmat, mert a szabadalom csupán a találmány tárgyát képező berendezésre terjed ki.

Ugyanebből az okból nem tartjuk megnyugtatónak azt a megállapítást sem, hogy a gépi fordításra vonatkozó szerzői alanyi jogok a programot és az algoritmust kidolgozó személyeket illetik meg. Ez ugyanolyan prolongációja volna a jogvédelemnek - csupán annak alanyi oldala vonatkozásában - mint amilyen prolongáció a tárgyi oldal, a jogvédelem vonatkozásában tulzottnak látszik számunkra.

E megjegyzésektől eltekintve meg kell állapítanunk, hogy a cikk időszere problématicája tulterjed a computereknek fordításra történő felhasználása során jelentkező szellemi termékek körén. Ugyanez a problematika felvetődik szerzői jogi vonatkozásban a computer-muzsika vonatkozásában, vagy a tájékoztatás területéről vett példával a computer által készített gyűjteményes mű/pl. bibliográfia, dokumentáció/ szerzői jogvédelme tekintetében is. A cikkben mondottak valószínűs értéket abban látjuk, hogy rávilágít e problémakörre és hozzásegít annak tudatosításához, hogy e tekintetben valamiféle érdekvédelem létrehozása, intézményesítése volna kívánatos. Nézetünk szerint azonban ezt az érdekvédelmet a kizárólagossági jogot biztosító szerzői jog keretein kívül, a polgári jog általánosabb eszközeinek felhasználása útján lenne célszerű keresni.

/Vida Sándor/

62/091/:082.1:025.12/027.7:378.662/439.151/7

A Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának
MŰSZAKI TUDOMÁNYTÖRTÉNETI KIADVÁNYOK
című sorozata

A Magyar Tudományos Akadémia Műszaki Tudománytörténeti Főbizottsága 1952-ben felkérte a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárát, hogy a technika- és tudománytörténeti kutatások elősegítése érdekében indítson kiadványsorozatot. A megbízásnak a könyvtár eleget tett és a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára, Műszaki Tudománytörténeti Kiadványok elnevezéssel sorozatot indított. E sorozatnak a közelmúltban jelent meg 20. kötete, s így alkalom nyílik a sorozat témaválasztását, színvonalát, a megjelenés körülményeit, valamint a kiadás anyagi fedezetének lehetőségeit áttekinteni.

Ismeretes, hogy a technika- és tudománytörténet szerte a világon virágzásnak indult korunkban. A nagy felfedezések, a szédületes technikai eredmények, a tudósok tevékenységének egyre nagyobb társadalmi jelentősége, a közvélemény érdeklődését a technikatörténeti témák iránt nagymértékben felkeltették. A tudománytörténet színvonalas művelése a nemzeti mult ápolása és az ifjuság nevelése szempontjából egyaránt szükséges. A közel két évtized alatt több hasznos kezdeményezés történt /pl. megindult a Technikatörténeti Szemle, a Gépipari Tudományos Egyesület háromkötetes művet adott ki a témában, az MTE SZ keretében Technika- és Tudománytörténeti Szakbizottság alakult stb./, a tudománytörténeti kutatások alakulásával mégsem lehetünk elégedettek.

A hazai helyzetről LADÁNYI Andor tanulmánya^{1/} adott áttekintést. Ebben elemzi és kifejti, hogy a hazai helyzet nem kielégítő.

Legnagyobb nehézség s egyben hiányosság, hogy a tudományos intézményekben, az egyetemeken és a főiskolákon nagyon gyenge a levéltári munka, sőt sok intézményben levéltár egyáltalán nem is működik. A Budapesti Műszaki Egyetem problémáit a nyilvánosság elé tártuk.^{2/} Nagy reményeket fűzünk a megjelenés alatt álló levéltári ügyrendi szabályozásokhoz. Szervezett, céltudatos tudománytörténeti tevékenységről, az előbbiekből megítélhető okok miatt még sem beszélhetünk.

Ilyen keretekbe ágyazva vizsgáljuk meg részletesebben a megjelent husz kötetet. A témaválasztást tekintve 11 kötet személyek, 6 kötet intézmények, míg 3 kötet különböző események /pl. árvizek stb./ történeti feldolgozását tartalmazza. Bizonyos mértékig elfogadható, hogy kulturmérnökök és tevékenységük feldolgozása dominál, mert ez jellemezte a régebbi korban a társadalmi igényt /folyók szabályozása, mocsarak lecsapolása, földmérés stb./ hazánkban. Az újabb korban pedig a kiváló vegyészek tevékenysége került feltárára. A történeti feldolgozásra kerülő nagy egyéniségek kiválasztását azonban nem minden esetben végezték kellő gondnal. Így különösen a 12. kötet /Novák Dániel 1789-1849/ témaválasztása volt indokolatlan, színvonala pedig meglehetősen gyengére sikerült. A témaválasztás hibái arra mutatnak, hogy a kiadó és a tudománytörténeti kutatásokat irányító főbizottság szerves kapcsolatát nem minden időszakban lehetett megvalósítani. A feldolgozott témák többsége azonban komoly érdeklődést keltett, s több irányban is hasznosítható volt. A kötetek példányszáma 300-500, csak néhány kötet jelent meg 800, illetve 1000 példányban. E magas példányszám azonban semmiképpen nem indokolt.

A sorozat első kötete Beszédes József élete és működése /1786-1852/ címen jelent meg, méltó emléket állítva annak a vízépítő mérnöknek, aki számos magyar folyót szabályozott és nagyszámu csatornát építtetett. E kötet sajnos még nem tartalmaz illusztrációkat. A következő kötetekben azonban a mondanivalót már jó képanyag támogatja. A 2. kötet BALLA Antal, a 3. pedig PETZVAL József életművét örökítette meg. A 4. kötet a hazai műszaki földtan megalapítójának: SCHAFARZIK Ferencnek állít emléket. A sorozat 7. kötete, amely A Budapesti Műszaki Egyetem Ásvány- és Földtani Tanszékének története címmel jelent meg, SCHAFARZIK Ferenc szakirodalmi munkásságát ugyancsak tartalmazza. Azonban a sorozat 4. kötete SCHAFARZIK Ferenc publikációs tevékenységéről 166 adatot közöl; viszont a 7. kötet kereken 200-at. Ez a jelentős eltérés azt mutatja, hogy a sorozatnak nem volt olyan belső szerkesztője, aki a pontatlanságokat éber figyelemmel kiküszöbölte volna. Az egyes kötetekben megtalálható átfedések pedig szükségtelenek.

^{1/} LADÁNYI Andor: A felsőoktatás-történeti kutatások. = Magyar Tudomány, 74.k. - Uj folyam 12.k. 4.sz. 1967. 245-260.p.

^{2/} HÉBERGER Károly: Tudománytörténeti problémák és feladatok a Budapesti Műszaki Egyetemen. = Felsőoktatási Szemle, 17.k. 11.sz. 1968. 659-663.p.

A sorozat egyik legjobban sikerült kötete, FODOR Ferenc munkája, az Institutum Geometricum történetét dolgozza fel, közelhozva a régmúlt időkét s az oktatás akkori problémáit. Imponáló a történeti pontosság is, különösen amikor - az egyébként tekintélyes - ZELOVICH Kornél adatait sorra kiigazítja. Az összekuszált történeti fonalak kibogozásával a szerző komoly érdemeket szerzett.

Bár a 6. kötet Vedres István művészi munkássága /1765-1830/ címet viseli, a feldolgozás kimutatta, hogy VEDRES sokirányú mérnöki tevékenységet is végzett.

Az egyetem története szempontjából az 5. és a már említett 7. kötet nagyfontosságú, sok alapadatot tartalmaz. Az eddigiekben tárgyalt kötetek a sorozat profilját és színvonalát is kialakították.

A 8. kötet a magyar vízimérnökök tevékenységének eredményeit dolgozza fel. A felsorolásban 568 mérnök neve és legfontosabb mérnöki tevékenységének adatai találhatóak. Az elvégzett munka rendkívül jelentős volt, hiszen a mocsaras, nádas vidékekből "buzaországot" teremtettek.

VENDL Aladár munkája a 9. kötet, mely A százéves Magyarhoni Földtani Társulat története címmel jelent meg. Nem kis büszkeséggel állapíthatjuk meg, hogy hazánk időrendben a negyedik, ahogy a földtani társaságok az egyes országokban megalakultak a világon. A társulat küzdelmei, a tudományos munka iránti aktivizálás a ma működő tudományos egyesületeknek például szolgálhatnak.

A sorozat 10. kötetének témaválasztását szintén bírálhatjuk. A két kulturmérnök: LAÁB Gáspár és MAGYAR István ugyanis nem volt olyan rendkívüli egyéniség, hogy életművüket külön kötetben tárjuk fel. A pontosság mércéjét is magasabbra kellett volna emelni. A 8. kötetben, a vízimérnökök között 294.sz. alatt találjuk LÁBY Gáspár munkásságát, s itt közli a szerző, hogy LAÁB néven is előfordul. A 10. kötetben, a részletes feldolgozás a LÁBY nevet nem is említi. Sajnálatos, hogy a két kötetben LAÁB Gáspár születési helye sem egyezik, bár az egybetű eltérés lehet sajtóhiba is.

Nem kis feladatra vállalkozott BENEDEGY László, amikor a középkori földmérés történetéhez jó adalékkal szolgáló SZOMBATHELYI Benedek rudasmeister tevékenységét feldolgozta. E munka egyúttal példa arra is, hogyan kell a kor társadalmát, sokrétű összefüggéseit bemutatni. A 11. kötet tehát ismét a földmérés történeti anyagát bővítette.

A 12. kötetről már szóltunk. Itt még azt is kötelességünk elmondani, hogy a sok hiba miatt, a rövid füzetet újra kellett nyomtatni és csak az új példányok voltak terjeszthetők. Először emlíjük a kötet lektorának felelősségét; ha ugyanis a kézirat nem nyomdaérett, kiadásától el kell tekinteni.

Egészen magas színvonalu a 13. kötet, mely A vízhasznosítás, vízépités és vizgazdálkodás története Magyarországon címmel jelent

meg. A szerző, KÁROLYI Zsigmond, hatalmas forrásanyag /433 irodalmi hivatkozás/ birtokában, avatott kézzel formálta áttekinthetővé a bonyolult, szerteágazó témát, a ma érdeklődő emberei számára. Különösen jól érzékelteti a nagy vizimérnökök: VEDRES István, VÁSÁRHELYI Pál, BESZÉDES József hatását SZÉCHENYI István gazdaságpolitikai terveire.

Haladó hagyományaink megismertetéséhez jó adalékot nyújt a Tanácsköztársaság 40. évfordulója alkalmából megjelent 14. kötet. Címe: A magyar műszaki értelmiség és a Műegyetem a Tanácsköztársaság idején. A mű sikerét bizonyítja, hogy a felévszázados évfordulóra, bővítve, az újabb történeti kutatásokkal kiegészítve önálló műként is megjelent.

A 14. kötet után a sorozat kiadása megtorpant. Hét évi szünetelés után jelent meg a következő kötet. A kényszerszünet anyagi okok következménye volt. A Művelődésügyi Minisztérium illetékes osztály- és főosztályvezetői ugyanis nem itélték "elsőrendű fontosságúnak" a technikatörténeti kiadványokat, és így a megjelentetésükhöz szükséges költségek fedezetét nem engedélyezték. Néhány év elteltével - ismerve a technika- és tudománytörténet művelésének külföldi élénkülését - nyomasztóvá vált a felelősség a sorozat további sorsát illetően. Nehézítette a probléma megoldását az is, hogy időközben a Magyar Tudományos Akadémia Műszaki Tudománytörténeti Főbizottságát átszervezték, s az első füzeteknél nyújtott anyagi támogatás is megszűnt. Ezért a Budapesti Műszaki Egyetem rektorától kértünk anyagi támogatást, ennek ellenében vállaltuk, hogy az egyes kötetek témáit az egyetem történetének fontos személyeire és szakaszaira koncentráljuk. Ez az elgondolás megértésre talált és 1967-től a sorozat újabb kötetei jelenhettek meg.

A 15. kötet, Wartha Vince a hazai kémiai technológia megalapítója /1844-1914/ címmel tárta fel WARTHA sokrétű tevékenységét. A szerző, MÓRA László, "végre teljes képet ad erről a KOSSUTH és SZÉCHENYI szellemében érző és gondolkodó férfiuról, akinek titáni életművét túl hosszú ideig hagyták feledésbe merülni Magyarországon, annyira szeretett hazájában" írta a mű előszavában KORACH Mór akadémikus.

VADÁSZ Elemér akadémikus, a magyar földtan megalapítója, SZABÓ József tevékenységét dolgozta fel a sorozat 16. kötetében, felhasználva személyes emlékeit és tapasztalatait is.

Az új témaválasztástól ugyan eltér, de nem kevésbé fontos tapasztalatokat tartalmaz SÁRKÓZI Zoltán munkája a szigetközi árvizekről és az ármentési munkálatokról. Az utóbbi évek árvízi pusztításai ezt a feldolgozást indokolták /17. kötet/.

MÓRA László dolgozta fel VARGA József kémikus munkásságát a sorozat 18. kötetében. Ez a mű áll legközelebb a sorozat új koncepciójához. Oktatáspolitikailag ugyanis nagyon tanulságos, ahogyan a szerző végigkíséri a kémiai technológia óraszám-alakulását és tananyagának változásait.

Ismeretes, hogy a Műegyetem házi nyomdáját 1950-ben leszerelték, s működését megszüntették. Ennek körülményeit s a nyomda működését dolgozta fel HUSZTY Sándor a sorozat 19. kötetében.

A sorozat legnagyobb vállalkozása a 20. kötet, melyet két részben adtunk ki, felszabadulásunk 25. évfordulója alkalmából. A mű HODINKA László, KÁROLYI Zsigmond és VÉGH Ferenc munkája, a Budapesti Műszaki Egyetem történetének bibliográfiáját tartalmazza. A szelektált bibliográfia több mint 3700 adatot közöl, s a régebbi tételeknél a cím után, rövid tartalmi kivonatot is megad. Ez, a közel egy évtizedes gyűjtés, ad alapot és lehetőséget az egyetem történetének megírására.

Mint az áttekintésből látható, a Műszaki Tudománytörténeti Kiadványok c. sorozat megfelelt a kitűzött célnak, elősegítette a technika- és tudománytörténeti kutatómunkát és publikációs lehetőséget biztosított.

A témaválasztást gondos mérlegelésnek kell megelőznie, s nem dönthet az, mely témára rendelkezünk adatokkal. Ugy látszik, néhány esetben ezt az elvet nem lehetett követni, különösen a kezdeti szakaszban. Az új koncepció szűkítette a témaválasztást, amit elsősorban az anyagi forrás indokolt. A legnagyobb hazai műszaki egyetem történeti szakaszainak, kiváló professzorai és nagy egyéniségei működésének monografikus feldolgozása azonban szükséges, s ez iránt növekszik a társadalmi érdeklődés, nem kis részben az ifjúság körében. A sorozat köteteinek témaválasztása csak akkor lesz bővíthető, ha az anyagi bázis a művek kiadására rendelkezésre áll. Nagyon jó lenne, ha pl. a szaktárcák, az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság, a Magyar Tudományos Akadémia stb. egyaránt hozzájárulna egy-egy meghatározott téma kutatásához és a kutatás eredményét képező mű kiadásához, ha azt technika- vagy tudománytörténeti szempontból indokoltnak tartja. Reméljük, hogy erre a következő évtizedekben sor is fog kerülni.

/Héberger Károly/

